

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

Књига XXVII

Book XXVII

ETHNO-CULTURAL ANNALS

for the study of the culture of eastern Serbia and the adjacent areas

NEW STUDIES OF THE EASTERN SERBIA AND NEIGHBORING AREAS

Editors

Vojislav Filipović

Ivica Todorović

Editorial Board

Mihaj Radan (Romania), Mirko Blagojević, Milina Ivanović Barišić,
Gordana Blagojević, Dragan Žunić, Stanka Janeva (Bulgaria),
Vladimir Petrović, Aleksandar Bulatović, Aleksandra Papazovska
(Macedonia), Irena Ljubomirović, Zoran Vučić, Nina Aksić, Ana Savić-
Grujić, Slaviša Milivojević, Žarko Veljković, Ognjen Mladenović

Svrljig
2024

Књига XXVII

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије и суседних области

НОВА ПРОУЧАВАЊА СРПСКОГ ИСТОКА И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ

Уредници

Војислав Филиповић

Ивица Тодоровић

Редакција

Михај Радан (Румунија), Мирко Благојевић, Милина Ивановић
Баришић, Гордана Благојевић, Драган Жунић, Станка Јанева (Бугарска),
Владимир Петровић, Александар Булатовић, Александра Папазовска
(Македонија), Ирена Љубомировић, Зоран Вучић, Нина Аксић,
Ана Савић-Грујић, Славиша Миливојевић, Жарко Вељковић,
Огњен Младеновић

Сврљиг

2024

УДК 008:39(082.1)

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ ЗБОРНИК

*Зборник је покренут 1995. године на
иницијативу проф. др Сретена Петровића
и Етно-културолошке радионице Сврљиг*

Издавач: Галаксијанис, Ниш и Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача: Младен Ранђеловић и Драган Савић

Рецензенти: др Гордана Благојевић, др Марина Јуришић, др Тања Милосављевић, др Ана Савић-Грујић, др Софија Милорадовић, др Биљана Савић, др Јована Бојовић Јоксимовић, др Нина Аксић, др Ивица Тодоровић, др Александар Булатовић, др Владимир Петровић, др Војислав Филиповић, др Огњен Младеновић, МА Радивоје Арсић, МА Гордана Ковић, МА Иван Нинчић, МА Петар Бурсаћ

Припрема и штампа: Галаксијанис, Ниш

Тираж: 150

ISBN 978-86-6233-645-3

ТРАГАЊА ЗА СРПСКИМ ЕТНОГЕНЕТСКИМ ОБРАСЦЕМ – САЖЕТИ ОСВРТ

Ивица Р. Тодоровић

Етнографски институт САНУ, Београд

e-mail: ivica.todorovic@ei.sanu.ac.rs

Апстракт: У тексту се, у сажетом осврту, дотичемо најновијих етнoлошких и генетичких истраживања српског етничко-етногенетског простора (почев од илустративних примера Сврљига и Пријепoља), али и ширег словенског оквира. Овај рад је замишљен као део шире целине, у склопу знатно сложенијих покушаја сагледавања етногенезе Срба (и Словена), те могућности установљавања њихових основних генетичко-генеалошких и идентитетских образаца.

Кључне речи: порекло, српски етногенетски образац, етнoлошка и генетичка истраживања, Срби, Словени, Сврљиг и Пријепoље.

Abstract: In the text, in a summary review we touch the latest ethnological and genetic research of the Serbian ethnic-ethnogenetic area (starting with illustrative examples of Svrlijig and Prijepolje), as well as the broader Slavic framework. This work is intended as part of a broader whole, as part of significantly more complex attempts to examine the ethnogenesis of the Serbs (and Slavs), and the possibility of establishing their basic genetic-genealogical and identity forms.

Key words: origin, Serbian ethnogenetic pattern, ethnological and genetic research, Serbs, Slavs, Svrlijig and Prijepolje.

НОВА ИСТРАЖИВАЊА НА НИВОУ СРПСКОГ ЕТНИЧКОГ ПРОСТОРА: УПУЋУЈУЋИ УПОРЕДНИ ПРИМЕРИ

Овај рад¹ пре свега представља сажети осврт, с циљем да прелиминарно обавести читаоца о неким аспектима и закључцима разматране проблематике и спроведених истраживања, па је у том смислу донекле близак и својеврсној лексикографској одредници или радном извештају. Саобразно томе, на овом месту се не износи изузетно обимна истраживачка грађа која је до сада прикупљена, као ни исто тако обимна литература која је коришћена, јер је то остављено за планирану монографску студију.

Овде смо се, наиме, најпре усредсредили на неке показатеље који се тичу доступних података везаних за основне Y-хаплогрупе што су констатоване код Срба. С тим у вези, у склопу наших дуготрајних и свеобухватних проучавања етногенезе Срба и становништва српског етничког простора² – уколико истраживачку пажњу додатно усмеримо у правцу хаплогрупе I2a Dinaric која је најпре типична за Србе³ – можемо доћи до врло значајних увида. И управо на њих ћемо се укратко осврнути овом приликом.

Притом, са становишта овог текста, али и одговарајућег истраживачког приступа у целини, за наша најновија проучавања посебно илустративно могло би да буде поређење сврљишког (микро-)истраживачког узорка (сврљишко-заплањска лингвокултурна микро-зона, у склопу шире призренско-тимочке) са пријепољским (источнохерцеговачка/херцеговачко-крајишка лингвокултурна зона) као и александровачким (косовско-ресавска зона) узорцима. Све наведене области се налазе на приближно истој линији географске ширине. Управо ове релације и дотични

¹ Текст је настао као резултат рада у Етнографском институту САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2024. години број: 451-03-66/2024-03/200173, од 05. 2. 2024.

² Овај текст представља сажети осврт на дуготрајна и комплексна истраживања порекла и етногенезе Срба, као и становништва Републике Србије и ширег српског етничког простора, спроведена и осмишљена уз наглашен мултидисциплинарни предзнак. Поводом тога, као што је претходно наговештено, рад је замишљен као наговештај и део знатно шире целине, тако да га треба посматрати искључиво у смислу неке врсте „одломка“, до краја разумљивог тек у контексту упознавања и са претходно објављеним ауторским радовима и студијама, те у склопу обимне монографије с називом „Тајна порекла“ (која још није завршена и која је базирана на вишегодишњим, опсежним етнолошко-генетичко-генеалогским истраживањима/резултатима, као и на многобројној пратећој грађи и литератури). У складу с тим, овде су предочене само неке основне назнаке и одговарајући закључци. Подробнија објашњења основних синтагми, појмова и истраживачких увида представљених у овом раду биће изнесена у поменутој студији.

³ На основу доступних података, јасно је да је предачка групација I2a Dinaric „једна од хаплогрупа словенског порекла, значајно заступљена у српској популацији“, при чему се обично проценат њене учесталости међу Србима креће „од 30% до 45%“ (Вукићевић и други 2021, 315), уз важну напомену да се и било каква превласт хаплогрупе I2a Dinaric (која прелази 20%) такође показала као преваходно карактеристична управо за српски етногенетски модел. Све у свему, „у прилог словенског пореклу ове хаплогрупе говори њен данашњи географски распоред, разноврсност грана међу словенским народима и археогенетички резултати“ (Вукићевић и други 2021, 315).

културно-географски контекст могу се узети и као посебно илустративни са становишта радно-истраживачке поделе изворног (јужнословенског) српског етничког простора.⁴ Прецизније речено, овај истраживачки оквир нам омогућава да на врло непосредан начин приступимо сагледавању српског генетичко-генеалогског (етногенетског) базичног модела кроз његове различите појавне облике, тј. микроконтексте,⁵ те да се приближимо одгонетању основа и карактеристика „српског етногенетског обрасца“.

Поводом свега овога, за реконструкцију некадашњег стања – када је реч о присуству различитих хаплогрупа међу Србима на централном српском етничком простору – одлично би могло да послужи, као упућујући модел са идеалтипским предзнаком, и подручје Старе Херцеговине схваћене у ширем смислу (односно – обимно синтезно проучавање генетике дотичног простора, који је посматран у својој оригиналној историјско-географској и културолошкој утемељености).⁶ У сродном истраживачком контексту, на претходне примере непосредно се наслањају – као потребна, подстицајна и упућујућа – и поређења са другим етнолингвокултурним зонама и истраживачким пунктовима, обухваћеним током наших и других проучавања српског етничко-етногенетског простора. (У ствари, независно од примера које смо у овом тексту издвојили, могли су – како би се указало на сличне појаве и исте или блиске типичне обрасце – бити поменути и разни други делови српског простора. Међутим, управо ови су посебно илустративни због појединих великих сличности, с једне стране, и контрастних крајности с друге стране, уочених у склопу одговарајућих релација.)

Поводом особености различитих српских обласних целина, овде треба навести и неке примере на нивоу хаплогрупа. Тако се, у дотичном смислу, на врло упућујући начин, намеће поређење на нивоу микро-регионалног присуства хаплогрупа J2a (са становишта посматрања општег српског просека карактеристичне за сврљишки крај) и I1 (типичне за пријеполску област, када је реч о забележеним постотцима који су знатно изнад српског просека), уз „средње вредности“ и за једну и за другу хаплогрупу које су забележене у александровачком крају, распоређеном управо близу средине замишљене линије што повезује Пријеполје и Сврљиг.

Све у свему, када је реч о претходно поменутој, илустративној релацији Сврљиг – Пријеполје, у највећој мери су упућујуће компарације (1) на плану процентуалног присуства хаплогрупа I2a Dinaric, R1a и E1b1b, када се уочавају велике сличности, као и (2) на нивоу хаплогрупа I1 и J2a, где се примећују (бар на први

⁴ С друге стране, северни тј. „западнословенски“ Срби и одговарајући истраживачки оквир захтевају посебан простор. Поводом овога в. на пример: Vukčević 2007.

⁵ Комплетни резултати нашег свеобухватног истраживања Срба и становништва Републике Србије (осмишљеног тако да обухвати и друге Србе, који потичу из других делова широко схваћеног *централног српског етничког простора*) требало би да буду представљени у наредним текстовима, најпре у најављеној/планираној монографији с називом „Тајна порекла“. Непосредније о томе в. и у: Тодоровић 2022, 197–200.

⁶ В. Вукићевић и други 2021, 15.

поглед тако изгледа) велике разлике. Исто тако, значајна сличност је уочена и (3) на нивоу хаплогрупа J2b1 (и у једном и у другом случају системски заступљена) и N2 (у оба случаја једва приметна, и то као резултат скорашњих миграција). Прилична блискост је такође запажена и на нивоу општег процентуалног присуства предачких групација R1b и G2a (које су, и једна и друга, системски заступљене, али у оба случаја уз различите варијанте), као и на плану хаплогрупа J2b2 и J1 (мање присутне, али раширене и на једном и на другом подручју). Управо претходно наведене хаплогрупе (њих 11) представљају и основне српске хаплогрупе, односно основне предачке групације које се, више или мање системски, срећу међу савременим Србима. Њима би се, као „примарним“ у савременим српским оквирима, могла придодати и предачка групација I2–M223 (такође просторно доста распрострањена код Срба, уз нагласак на нешто већем присуству код испитаника што потичу са подручја Косова и Метохије). Она током наших истраживања није забележена у пријепољском крају, док је у сврљишкој области заступљена незнатно. Затим, у поредбеном смислу је занимљива и хаплогрупа T, која је прилично ретка код Срба, али је забележена и на једном и на другом подручју.

Осим тога, и у пријепољском и у сврљишком крају примећене су извесне *локалне специфичности*, али су оне представљене различитим хаплогрупама, од којих су неке карактеристичне за „исток“ а друге за „запад“.⁷ Ове особености су, суштински посматрано, ипак атипичне како за дотичне крајеве – јер се и ту налазе у невеликим процентима (најпре као резултати гранања или истрајавања само по једног рода) – тако и за српски етничко-етногенетски простор у целини.

За наведени српски простор, посматран у ширим оквирима, пре свега је карактеристично оно што је јасно истакнуто и у Сврљигу и у Пријепољу, а исто тако и у Александровачкој жупи – високо присуство и доминација хаплогрупе I2a Dinaric, уз нижу (али системску и свестрану) заступљеност хаплогрупа R1a и E1b1b. Поврх претходног, у блиском смислу – поводом указивања на типичну структуру српског етнокултурног и етногенетског присуства – могли би се навести и *разни други показатељи*, односно како генетичка тако и бројна културна и друга обележја.⁸

КА САГЛЕДАВАЊУ ОПШТЕГ СРПСКОГ ГЕНЕТИЧКО-ГЕНЕАЛОШКОГ ОБРАСЦА

У сваком случају, од посебног значаја је приметити и нагласити да смо на српском етничком простору уочили (по својим особинама) прилично јединствен модел, односно – овде можемо говорити о постојању *општег српског генетичко-генеалогског обрасца*, који поседује варијантне изразе везане за различите крајеве

⁷ Поводом овога, илустративна је хаплогрупа I2a–L38 (најпре типична за „северозапад“, тј. за севернија европска подручја), а у другом смислу и предачка групација С, као и варијанта R1b–M73/Y13200 (и једна и друга типичне најпре за „исток“, тј. за азијска подручја).

⁸ В. Тодоровић 2015, 445–450; Тодоровић, Аксић 2022, 39–42, 55–61; 95–97.

али је суштински веома хомоген⁹ (као што неизоставно уочавамо и након додатне, подробније и прецизније анализе). Ово је, као што смо већ наговестили, пре свега видљиво када је реч о доминантном или посебно наглашеном присуству хаплогрупе I2a Dinaric, при чему се често уочава и пратеће високопроцентуално или бар системско присуство њене „јужне“ варијанте.¹⁰ Управо такву ситуацију приметили смо и у пријепољском и у сврљишком и у александровачком крају, саобразно моделу типичном за шири српски етничко-етногенетски комплекс.¹¹ Штавише, на нивоу репрезентативних узорака за Пријепоље и Сврљиг уочавају се врло блиски, готово идентични проценти присуства ове (I2a Dinaric) предачке групације.¹²

Исто важи, вреди поновити, и када говоримо о значајном, системском присуству друге две хаплогрупе које представљају обележја српског становништва (R1a и E1b1b), што се могло приметити и у пријепољском и у сврљишком крају. Слично је, уосталом, и са другим лозама, односно када је реч о неретко стабилним процентима још неких хаплогрупа код Срба (почев од R1b, G2a, I1, J2b1, или заједно посматране опште хаплогрупе J са њеним основним варијантама). Међутим, поводом ових „секундарних српских хаплогрупа“ не можемо у општим размерама говорити о степенима њиховог присуства као о јасно препознатљивим показатељима српског етноса, јер заступљеност ових предачких групација (и њихових варијанти) ипак варира, у складу са изузетном величином некадашњег српског етничко-етногенетског простора.¹³ Ипак, општи структурни образац, када је реч о редоследу основних хаплогрупа, свуда је врло сличан.

⁹ Тодоровић 2022, 215.

¹⁰ По неким тумачењима, „правци миграција I2–PH908 могу се пратити преко данашњег присуства ове хаплогрупе у југоисточној Пољској и западној Украјини, источним Карпатима, доњем Дунаву, Чешкој, Немачкој и Балкану“, што би било „у складу са поменима и миграцијама“ Срба из VII века наше ере (Вукићевић и други 2021, 318; овде је, у ствари, реч о закључцима Синише Јерковића који су изнесени у наведеној обимној коауторској студији).

¹¹ Притом – као што, уосталом, показује и наглашено присуство „јужне“ варијанте I2a Dinaric у све три српске претходно наведене (упоређене) области – примећује се и да је за Србе „од посебног значаја хаплогрупа I2–PH908, позната под ранијим називом I2a Dinaric South и препознатљива по вредностима маркера DYS448≤19 и DYS449≤31“, тј. „ово је појединачно најзаступљенија хаплогрупа унутар српског народа“, али и „једна од најразноврснијих“, јер „међу Србима су практично заступљене све њене основне подране“ (Вукићевић и други 2021, 318).

¹² И у једном и у другом случају, када је реч о *репрезентативним узорцима* (заснованим на етногенетски релевантним испитаницима), проценат присуства хаплогрупе I2a Dinaric креће се око 40%. У случају Пријепоља, првобитно комплетирано истраживање (које је спроведено из два дела) додатно је поновљено на истом подручју ради меродавне провере. Резултат је био врло сличан у односу на резултате првог комплетираног истраживања, а практично истоветан када је реч о хаплогрупи I2a Dinaric (при чему је и редослед других хаплогрупа, пре свега у случају виших процената, потврдио валидност првобитно спроведеног истраживања). Целокупни резултати, као што је већ најављено, биће представљени у засебној студији.

¹³ Уз то је, током времена, долазило до демографског раста неких генетичких родова, тј. грана и варијанти различитих основних хаплогрупа, у складу са одговарајућим околностима које су томе погодиле (племенско-патријархално друштвено устројство у зони српских племена и околним подручјима, заједно са другим условима).

Када је, пак, реч о разликама, након одговарајуће дубље анализе приметан је и начин како је у појединим областима дошло до модификовања, тј. нарушавања (претпостављене) раније ситуације, која је у прошлости – на основу доступних увида – била уобичајена за српски етногенетски образац. Поводом илустративне ситуације у Пријеполу, ово је посебно приметно на нивоу наглашеног ширења (по свему судећи услед поменутог постојања одговарајуће патријархалне организације, племенско-братственичког типа, која се дуже време одржала) предачких групација што су биле везане за Дробњаке – Новљане (варијанта хг. II) и Куче (варијанта хг. E1b1b). У другом упућујућем, сврљишком случају, као и у источној Србији у ширем смислу, није констатована развијена и дуготрајна племенско-патријархална организација, налик на „динарске крајеве“ – бар не онаква чији би се аспекти/прежици одржали до новијег времена. Услед тога, овде се не уочава својеврсна демографска експанзија појединих генетичко-генеалогских родова (која би била јасно видљива у разним селима, тј. која би се осетније проширила на различита насеља и разгранала на низ просторно развојених „подродова“ и породица).¹⁴

Општи закључци

Као што је претходно наговештено, резултати свеобухватних етнолошко-генетичких истраживања – најпре усмерених тако да укажу на стање у језгру централног дела српског етничког и етногенетског простора – упућују на постојање истоветног *основног генетичко-генеалогског обрасца*, кроз своје различите манифестације присутног у разним областима. Његове одлике су јасно препознатљиве и представљају веома важно сведочанство о пореклу, заједно са другим (српским) етногенетским показатељима. У дотичном смислу, од посебног значаја је и тзв. „штокавски језик“ (са својим варијантама које имају истоветно порекло, у смислу једнородне блискости и могућности споразумевања, саобразно околности да очевидно потичу од заједничких језичких предака), као недвосмислено *изворно српски*. На ово је, уосталом, указивало више меродавних аутора у различитим периодима, уз бројне доказе.

Како не би било никакве забуне, треба подвући да је феномен опште доминације хаплогрупе I2a Dinaric¹⁵ особен и типичан управо за „јужнословенске“

¹⁴ Узгред речено, већа процентуална заступљеност хаплогрупе I2a у односу на српски просек (в. Тодоровић 2022, 213–214) можда је изазвана особеношћу сврљишког подручја, које је географски распоређено у близини некадашњих римско-византијских центара. С друге стране, међутим, треба знати и да је хаплогрупа I2a са својим различитим варијантама забележена у свим српским крајевима, тако да данас располажемо увидом у више генетичко-генеалогских родова (одавно у етничко-етногенетском смислу карактеристичних за Србе) који припадају овој хаплогрупи.

¹⁵ Након ове хаплогрупе, по бројности, код Срба (у ужем смислу овог етнимског одређења, данас најпре везаног за „јужнословенске“ Србе) следи предачка групација R1a, такође типична за словенску етногенетску основу, а одмах после (по неким другим истраживањима заједно с њом, или чак и испред ње) – E1b1b. За

Србе.¹⁶ Ово је посебно јасно видљиво управо на просторима који се, у историјском смислу, посматрају као централни са становишта српског етногенетског простора, тј. као кључни (и у демографском смислу упоришни) са становишта етногенезе јужнословенских Срба.¹⁷ Уосталом, и када је реч о географски блиским и етногенетски сродним групацијама и просторима, јасно се види да кајкавска говорна зона и на њега надовезујуће подручје Словеније одступају у односу на назначени, претходним истраживањима установљени генетичко-генеалогски образац, тј. на одговарајући распоред хаплогрупа. Другим речима, поменимо најочљивију одлику, на наведеним „кајкавско-словеначким“ просторима доминира хаплогрупа R1a у односу на I2a Dinaric¹⁸ (уз надовезујућу превласт „северних“ варијанти ове друге хаплогрупе над „јужном“ RН908, која сама по себи и не мора бити одлучујући/довољан етногенетски показатељ, али у склопу важне чињенице да овде преовладава предачка групација R1a, а не I2a Dinaric, такође има меродаван значај).¹⁹

Осим тога, на оригиналном хрватском простору (подручје изворне области чакавског говора), на основу у овом тренутку познатих информација и пратећих индиција, такође се уочава врло високо присуство хаплогрупе R1a, односно другачији генетичко-етногенетски образац у односу на „јужнословенски српски“ у ужем смислу; ово је, рецимо, очигледно на примеру подручја која су типични предс-

ову другу предачку групацију се исто тако показало да су разне гране њене варијанте V13 непосредно повезане са словенским (прецизније би било рећи – српскословенским) етничко-етногенетским контекстом; уп. рецимо Quiles 2019. Након претходно наведених предачких групација у мањим постотцима (уопштено посматрано, независно од њихових посебних лоза/варијанти) следе I1 и R1b са, углавном невеликим, одступањима у различитим етнолингвокултурним подцелинама; и уз раније назначени, *карактеристични редослед процентуалног присуства основних хаплогрупа*, те са значајном заступљеношћу тзв. јужне варијанте (RН908) „динарске“ I2a.

¹⁶ С друге стране, остатак остатака *северних Срба* представљају данашњи тзв. „Лужички Срби“, код којих значајно доминира хаплогрупа R1a. Уз то треба имати у виду да је, осим „западнословенских“ северних Срба и „јужнословенских“ јужних Срба, овај етноним дубоко укореван и у „источнословенском“ подручју, тако да и источнословенска етнониимија чува трагове древног српског етничког назива (Рудељев 1992, 68). В. више о томе и у: Тодоровић, Аксић 2022, 37.

¹⁷ Наравно, детаљнија истраживања подразумевају и сагледавање, исто као и вишеслојно упоређивање, особених варијанти основних хаплогрупа, те њихових посебних генетичких (и јасно препознатљивих, генетичко-генеалогских) родова. Међутим, већ сада су недвосмислено јасне размере (и изворни етничко-етногенетски образац са *српским предзнаком*) зоне превласти хаплогрупе I2a Dinaric.

¹⁸ В. На пример резултате представљене у: Mršić et al. 2012 (најпре в. истраживачко подручје: Хрватска – север), Вагац et al. 2003, 538. Када је реч о Словенији в. Вакар, Врећко 2014; уп. Purps et al. 2014 (Словенија). Исто тако, в. и: Тодоровић, Аксић 2022, 39 и даље (пре свега в. нап. 129). В. истоветне/блиске закључке (Синише Јерковића) у: Вукићевић и други 2021, 318.

¹⁹ И независно од наших увида, примећено је да „иако хаплогрупу I2–RН908 због старости и присутности међу другим словенским популацијама не можемо назвати искључиво српском, нема сумње да је ово била доминантна хаплогрупа оног дела словенске популације из којег је настао српски народ“, а „на Балкану су високи проценти присутности ове хаплогрупе ограничени управо на штокавско говорно подручје“ (Вукићевић и други 2021, 318). С друге стране, „проценти I2–RН908 опадају у изразито чакавским и кајкавским подручјима на северозападу“ (Вукићевић и други 2021, 318), односно – у изразито кајкавским и чакавским подручјима хаплогрупа R1a процентуално премашује присуство укупне I2a Dinaric.

тавници чакавске етнолингвокултурне целине.²⁰ С друге стране, приметно је да и етногенетски Срби у ужем смислу и етнолингвокултурно међусобно повезане кајкавске и словеначке групације, исто као и изворна хрватска (чакавска) популација, несумњиво поседују јасно изражено (примарно) генетичко порекло са „словенским предзнаком“.²¹

Ово заједништво општег типа је, у свим претходно наведеним случајевима, оличено доминантном заступљеношћу основних хаплогрупа (I2a Dinaric и R1a, са пратећим системским, или понекад веома израженим, присуством предачке групације E1b1b) које су превасходно учествовале у формирању оних групација и народа што их данас препознајемо као делове „словенског света“. Међутим, поменуте групације (српско-штокавска, „словеначко-кајкавска“ и хрватско-чакавска)²² разликују се на основу преимућства поменутих хаплогрупа. У српско-штокавском контексту („ујесрпском“ у етногенетском смислу)²³ преовлађује I2a Dinaric,²⁴ а у другом случају – као и у трећем (гледано у изворном контексту), бар по бројним данас присутним назнакама – хаплогрупа R1a.²⁵ Ово, поред других показатеља,

²⁰ В. Varać et al. 2003; Šarac et al. 2016; Вукићевић и други 2021, 318; Тодоровић, Аксић 2022, 39. Исто тако, и други резултати независно тестираних појединаца који непосредно потичу са чакавског подручја – и који су изворни „чакавци“ – упућују на превласт или врло високо присуство хаплогрупе R1a (о чему не можемо подробније писати у оквиру овог текста, јер би то захтевало и додатни простор).

²¹ Овоме треба придодати и важну напомену да је у прошлости словенски свет (пре примања словенског макро-етниког имена) као древно и опште заједничко име махом користио етнимом *Срби*, о чему су аргументовано писали бројни меридајни аутори. В. на пример: Кобычев 1973, 25–26 (14–26), уп. и стр. 127–128; Рудељев 1992, 68–69 итд; Шафарик 1998, 128–134 итд; Тодоровић, Аксић 2022, 36–37 итд; Тодоровић и други 60–61. Уп. Лома 2016, 9–10. Поред осталих, и Сретен Петровић је вишеструко указивао на различите древне помене Срба, свакако пре првих помињања етничког имена Словени, упућујући на раширену праксу избегавања српског имена – као некада свеопште раширеног и заједничког домаћег („пра/протословенског“) назива – на рачун новонасталог етнимом Словени (Петровић 2014, 10–11, 14, 17–18 итд; Петровић 2005, 184–186). О истој проблематици додатно в. и: Тодоровић 2020, 154–156, уп. 167–173.

²² За разлику од екавског подручја са јасно израженим српским етнолингвокултурним особинама (западно од подручја око река Вид/Искар и Места) – где је такође јасно изражена и превласт хаплогрупе I2a Dinaric – нешто другачија ситуација је са „јакавско-источнобалканским“ подручјем/популацијом. Осим тога, посебан случај (изузетно близак *стандардном српском Y-генетичком моделу*) представља и становништво на територији данашње Румуније (па и делова Молдавије), где се среће не само укупна доминација хаплогрупе I2a Dinaric, већ и процентни који се крећу око 40% присуства ове хаплогрупе. В. о свему претходном у: Тодоровић, Аксић 2022, најпре в. стр. 39–42, 55–61, 95–100. Уосталом, у науци је јасно показано да су почетком средњег века на територији између Карпата и Дунава живела управо словенска племена (Sedov 2013, 147, у ширем смислу в. стр. 131–149). В. поводом питања словенске прадомовине и: Пипер 2008, 128–135; Трубаљов 2005; Трубаљов 2006; Авенариус 1993.

²³ Када је реч о „штокавском језику“, у складу с релевантним научним чињеницама, може да се „закључи да је штокавски језик по пореклу српски и да га српским треба звати“ (Милосављевић 2002, 43).

²⁴ В. рецимо: Каџар et al. 2019; Вукићевић и други 2021, 318.

²⁵ Као што је већ наглашено, подударње централног српског етничког простора – као и одговарајућег „српског генетског простора“ – са тзв. штокавским језиком јасно је уочљиво; о томе директно сведоче, уколико се изузму смишљене мистификације, и сва досадашња сазнања и истраживања. В. поводом овога: Тодоровић, Рајковић 2016, 16–22; Тодоровић 2015, 446–450; Тодоровић и други 2015; такође в. у ранијем периоду и: Караџић 1972, 31–48. С друге стране, добијени резултати подударни су и са историјским изворима; уп. рецимо општи историјско-географски контекст и запажања (који су већ одавно познати) – независно од

такође упућује на другачије етногенетске обрасце наведених групација, схваћених као етнолингвокултурни подсистеми у оквиру шире посматране, у многим елементима прилично јединствене „српско-словенске надцелине“.²⁶

могућности проблематизације појединих аспеката – у: Византијски извори II 1959, на пример стр. 64–65. О језгру српског етничког простора у светлу археолошких чињеница в. Јанковић 1993, рецимо карте на стр. 26, 23, 33. О идентитету српског језика и сродним питањима в. на пример у: Милосављевић 2002, 22–44; Маројевић 2000; Караџић 1972, в. рецимо стр. 45. В. карте распрострањања српског (штокавског), чакавског (хрватског) и кајавског говора („наречја“) у: Милосављевић 1998, 58–59, 54, 55.

²⁶ Поред осталог, саобразно претходно изнесеним назнакама, приметно је да присуство хаплогрупе I2a Dinaric – осим на чакавско-хрватском и (условно посматраном као засебно) „кајавско-словеначком“ подручју, где се по учесталости најчешће налази иза R1a – процентуално опада и на истоку Балканског полуострва, односно у изворно „јакавском“ говорном подручју (где се, пак, дешава да проценат ове хаплогрупе буде на приближно истом нивоу или мањи у односу на неке друге хаплогрупе, пре свега у односу на E1b1b). За разлику од тога, судећи по доступним подацима, у подручјима која прате „екавски изговор“ и израженије традиционално/изворно присуство типичних српских етнолингвокултурних показатеља – односно западно од појаса који се протеже око река Искар (прецизније Вит/Вид) и Места – јасно је посведочена превласт I2a Dinaric у односу на друге предачке групације/хаплогрупе. В. о томе у: Тодоровић, Аксић 2022, 40–41, 95–97; Тодоровић 2022, 215; уп. податке који су, након географског рашчлањавања истраживачких зона, доступни у раду: Karachanak et al. 2013. Такође в. разматрања и закључке изнесене у: Цвијић 1966, 562, 472–474, 522; Митровић 1989, 177–202.

ЛИТЕРАТУРА

- Авенариус 1993** – А. Авенариус, Ранние славяне в Среднем Подунавье: автохтонная теория в свете современных исследований, *Славяноведение* 2/1993, Российская академия наук – Институт славяноведения и балканистики, 27–41.
- Varač et al. 2003** – L. Varač et al, Y chromosomal heritage of Croatian population and its island isolates, *European Journal of Human Genetics* 2003/11, 535–542.
- Vakar, Vrečko 2014** – M. Vakar, D. Vrečko, *Analiza Y-DNK haplotipov Slovencev*, <https://sloveniadna.files.wordpress.com/2014/06/manfreda-vakar-vrec48dtko-izvor-evropejcev-2014-spletna-verzija2.pdf>
- Византијски извори II 1959** – *Византијски извори за историју народа Југославије, том II*, обрдио Б. Ферјанчић, Научно дело, Београд, 1959.
- Вукићевић и други 2021** – И. Вукићевић и други, *Генетичко порекло Срба Старе Херцеговине*, Порекло, Београд, 2021.
- Vukčević 2007** – I. Vukčević, *Slovenska Germanija*, Pešić i sinovi, Beograd, 2007.
- Јанковић 1993** – Ђ. Јанковић, Етнички простор Срба на Балкану у средњем веку у светлу археолошких и писаних извора, у: *Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФР Југославији*, (ур.) Милена Спасовски, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд, 1993, 19–40.
- Karachanak et al. 2013** – S. Karachanak et al, Y-chromosome diversity in modern Bulgarians: new clues about their ancestry, *PLoS One* 8(3), 2013: e56779; doi: 10.1371/journal.pone.0056779.
- Караџић 1972** – В. С. Караџић, *Етнографски списи*, Просвета, Београд, 1972.
- Каџар et al. 2019** – Т. Каџар et al, Y chromosome genetic data defined by 23 short tandem repeats in a Serbian population on the Balkan Peninsula, *Annals of Human Biology* 46(1), 2019, 77–83; doi: 10.1080/03014460.2019.1584242.
- Кобычев 1973** – Кобычев 1973: В. П. Кобычев, *В поисках прародины славян*, Издательство „Наука“, Москва, 1973.
- Лома 2016** – А. Лома, О имену Срби, у: *Срби и српско*, (ур.) Дејан Ајдачић, Алма, Београд, 2016, 7–18.
- Маројевић 2000** – Р. Маројевић, *Српски језик данас*, Београд, 2000.
- Милосављевић 1998** – П. Милосављевић, Дијалектолошке карте српскохрватског, хрватског и српског народног језика, *Србистика* 2–3, 1998, 51–70.
- Милосављевић 2002** – П. Милосављевић, *Увод у србистику*, Филозофски факултет у Косовској Митровици, Требник, Косовска Митровица – Београд, 2002.
- Митровић 1989** – Ј. Митровић, *Народна свест у Срба*, Народна књига, Београд, 1989.
- Mršić et al. 2012** – G. Mršić et al, Croatian national reference Y-STR haplotype database, *Molecular Biology Reports* 39(7), 2012, 7727–7741.
- Петровић 2005** – С. Петровић, *Културологија*, Чигоја штампа, Лела, Београд, 2005.
- Петровић 2014** – С. Петровић, *Српска митологија у веровању, обичајима и ритуалу*, Дерета, Београд, 2014.
- Пипер 2008** – П. Пипер, *Увод у славистику* 1, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- Purps et al. 2014** – J. Purps et al, A global analysis of Y-chromosomal haplotype diversity for 23 STR loci, *Forensic Science International: Genetics*, Volume 12, 2014, 12–23.
- Рудељев 1992** – В. Г. Рудељев, О историји етничког имена Словена, у: *Catena mundi – српска хроника на светским веригама*, књ. I, (прир.) Предраг Драгић Кијук, Ибарске новости, Краљево, Матица Срба и исељеника Србије, Београд, 1992, 66–69.

- Sedov 2013** – V. V. Sedov, *Sloveni u ranom srednjem веку*, Akademska knjiga, Beograd, 2013.
- Тодоровић 2015** – И. Тодоровић, Српске етнокултурне границе и савремена преиспитивања народних представа о пореклу – старе истине и изазови, *Исходишта 1*, Савез Срба у Румунији, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Темишвар – Ниш, 2015, 443–454.
- Тодоровић 2020** – И. Тодоровић, Путокази за реконструкцију древних идејних и идентитетских матрица, *Етно-културолошки зборник XXIII*, Сврљиг, 2020, 153–182.
- Тодоровић 2022** – И. Тодоровић, Етнолошко-генетичка истраживања Србије – на примеру простора општине Сврљиг, *Етно-културолошки зборник XXV*, Сврљиг, 2022, 195–219.
- Тодоровић, Аксић 2022** – И. Тодоровић, Н. Аксић, *Срби у Румунији I. Етнолошка истраживања и синтезе: наслеђе, култура, порекло*, Савез Срба у Румунији, Темишвар, Етнографски институт САНУ, Београд, 2022.
- Тодоровић, Рајковић 2016** – И. Тодоровић, С. Рајковић, Нове поруке предака – илустративне конотације најновијих етнолошко-генетичких истраживања Срба и становништва српског етничког простора, *Лесковачки зборник LVI*, Лесковац, 2016.
- Тодоровић и други 2015** – И. Тодоровић и други, *Етнологија и генетика: прелиминарна мултидисциплинарна истраживања порекла Срба и становништва Србије*, Етнографски институт САНУ, Друштво српских родословаца Порекло, Београд, 2015.
- Трубачов 2005** – О. Трубачов, *Етногенеза и култура древних Словена*, Пешић и синови, Београд, 2005.
- Трубачов 2006** – О. Трубачов, *Етногенеза и култура древних Словена – други део*, Пешић и синови, Београд, 2006.
- Цвијић 1966** – Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 1966.
- Šarac et al. 2016** – J. Šarac et al., Genetic heritage of Croatians in the Southeastern European gene pool – Y chromosome analysis of the Croatian continental and Island population, *American Journal of Human Biology* 28(6), 2016, 837–845; doi: 10.1002/ajhb.22876.
- Шафарик 1998** – П. Ј. Шафарик, *О пореклу Словена*, Архив Војводине, Нови Сад, 1998.
- Quiles 2019** – C. Quiles, *Common Slavs from the Lower Danube, expanding with haplogroup E1b-V13?*, <https://indo-european.eu/2019/04/common-slavs-from-the-lower-danube-expanding-with-haplogroup-e1b-v13/>

Ivica R. Todorović, Institute of Ethnography SASA, Belgrade

SEARCH FOR THE SERBIAN ETHNOGENETIC PATTERN
– A BRIEF REVIEW

In the text, in a summary review we touch the latest ethnological and genetic research of the Serbian ethnic-ethnogenetic area (starting with illustrative examples of Svrlijig and Prijepolje), as well as the broader Slavic framework. This work is intended as part of a broader whole, as part of significantly more complex attempts to examine the ethnogenesis of the Serbs (and Slavs), and the possibility of establishing their basic genetic-genealogical and identity forms.